

Петро ШЕВЧУК,

orcid.org/0000-0003-1183-242X

аспірант кафедри теорії та методики постановки голосу
Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова
(Київ, Україна) 1277korol@gmail.com

ФОЛЬКЛОР ЯК ЗАСІБ ФОРМУВАННЯ НАЦІОНАЛЬНОЇ СВІДОМОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ МУЗИЧНОГО МИСТЕЦТВА

У статті розглянуто особливості та проблеми формування національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва крізь призму національної ідентичності. Автором висвітлено витoki утворення цього феномена, проаналізовано важливі сучасні тенденції його кристалізації та фактори ризику в умовах фахового навчання студентів-музикантів. Велику увагу приділено розвитку фольклору, а саме народній пісні. Автор не випадково зауважує, що народна пісня має великий вплив на формування ідентичності нації, особливо це актуально сьогодні, в умовах російсько-української війни, особливо, якщо звернути увагу на те, що сучасні російські діячі як серед політиків, так і журналістів, істориків, тощо, намагаються знищити саме розуміння української культури як феномена. Автор аналізує народну пісню, її місце в українській культурі, а також дано оцінку впливу народної пісні на формування національної свідомості українців. Аналізуючи дослідження, автор приходять до висновку про важливість залучення в навчальному процесі елементів фольклористики, особливо серед майбутніх учителів музичного мистецтва в закладах середньої освіти, оскільки це має важливий культурницький та освітній аспект, адже формує в студентства розуміння специфіки української національної свідомості, а також має позитивний вплив на формування української ідентичності серед покоління молодих вчителів. Відповідно, залучення в навчання елементів фольклористики дозволить вивести українську культуру на абсолютно новий рівень, в перспективі, це може мати вирішальний вплив на формування ідентичності в дітей-майбутніх діячів України, а також максимально сприятиме відділенню української культури від «спільного минулого», на яке так часто роблять акцент сучасні російські пропагандисти та інші діячі, які намагаються виправдати війну в Україні.

Ключові слова: український народ, етнос, національна свідомість, ідентичність, музичне мистецтво, фольклор, народна пісня, художні цінності.

Petro SHEVCHUK,

orcid.org/0000-0003-1183-242X

PhD student at the Department of Theory and Methods of Voice Setting
National Pedagogical Dragomanov University
(Kyiv, Ukraine) 1277korol@gmail.com

FOLKLORE AS A MEANS OF FORMING THE NATIONAL CONSCIOUSNESS OF FUTURE MUSIC TEACHERS

The article examines the peculiarities and problems of forming the national consciousness of future music teachers through the prism of national identity. The author highlighted the origins of the formation of this phenomenon, analyzed important modern trends of its crystallization and risk factors in the conditions of professional training of student musicians. Great attention is paid to the development of folklore, namely folk song. The author not by chance notes that folk song has a great influence on the formation of the nation's identity, this is especially relevant today, in the conditions of the Russian-Ukrainian war, especially if you pay attention to the fact that modern Russian figures among politicians, journalists, historians, etc., they are trying to destroy the very understanding of Ukrainian culture as a phenomenon. The author analyzes the folk song, its place in Ukrainian culture, and also gives an assessment of the influence of the folk song on the formation of the national consciousness of Ukrainians. Analyzing the research, the author comes to the conclusion about the importance of involving elements of folkloristics in the educational process, especially among future music teachers in secondary education institutions, because it has an important cultural and educational aspect, because it forms in students an understanding of the specifics of Ukrainian national consciousness, and also has a positive influence on the formation of Ukrainian identity among the generation of young teachers. Accordingly, the inclusion of elements of folkloristics in education will allow to bring Ukrainian culture to a completely new level, in the long run, it can have a decisive influence on the formation of identity in children-future figures of Ukraine, and will also maximally contribute to the separation of Ukrainian culture from the "common past", which is so often emphasized by modern Russian propagandists and other figures who try to justify the war in Ukraine.

Key words: Ukrainian people, ethnos, national consciousness, identity, musical art, folklore, folk song, artistic values.

Постановка проблеми. Освіта в сучасному суспільстві, як процес цивілізаційного розвитку, впливає на всі царини життя людини. Щабель інтелектуальної схильності нації, яка визначається, насамперед, рівнем освіти, є найважливішою передумовою політичної та економічної самостійності країни, гарантією її конкурентоспроможності та світового рейтингу. Саме на проблемах рівня освіти було зосереджено увагу Болонських домовленостей держав Європи, що спрямовані на модернізацію навчання й виховання у вищій школі.

Законі «Про освіту», який було прийнято 5 вересня 2017 року засвідчують необхідність забезпечення високого рівня освіти та збереження глибинності і належності актуальним і перспективним потребам індивіда, громади, країни. Цим законом визначено правові основи організації та роботи закладів освіти, сучасні призначення університетів з організації якісної підготовки майбутніх працівників освіти. Проблема культивування національно свідомих студентів сьогодні є надзвичайно актуальна. Виховати національно обізнаного, свідомого студента здатен зміст освіти, в якому береться до уваги набуток української культури, поняття, прадавні народні традиції, безцінні скарби народної мудрості освіти та виховання. Закон про освіту», який було прийнято 5 вересня 2017 р. у свою чергу підкреслює, що національна свідомість є необхідною вимогою життєдіяльності людини та важливим напрямком у формуванні злагодженої особистості.

У всі часи національна свідомість була, насамперед, цілісною системою цінностей, що створювала унікальний образ народу. Сформувавшись у процесі історичного розвитку, національна свідомість відображає основні засади буття нації. Національна свідомість є духовно-моральною основою, на якій виростає і формується людина з властивою їй загальнонаціональною ідентичністю. Творцем і володарем цінностей духовних є сам народ, який культивує, формує національні святині, що з часом набувають все більшої ваги (Степико, 2011).

Одним із методів розвитку національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва є вивчення народної пісні, і не лише за патріотичним змістом.

Специфіка фахової підготовки майбутнього вчителя музичного мистецтва передбачає ґрунтовні знання з методики та педагогіки – важливих питань методології, теорії і методики музичного виховання, теорії та історії музики – жанрових та стильових особливостей творчості композиторів,

знань з народознавства і музичного фольклору – народної обрядовості, традицій, побуту.

Аналіз досліджень. Дослідження пісенної творчості народу та аналіз пісенного масиву засвідчує, що пісня бере свій початок з предковічних часів палеоліту. Можна проглядати у ній відбиток історичного поступу нації, народний світогляд, народну педагогічну мудрість, народні ідеали. Народна пісня була і є завжди ланкою між поколіннями, що забезпечує їх наступність духовного життя народу і відображає матеріальне і духовне життєвого досвіду

Народна пісня є специфічною вокально-виконавською галуззю. Вона впливає на людину суттєво і є ефективним засобом формування у майбутніх учителів національної свідомості, де значущість соціальна вокального мистецтва зумовлюється рівнем впливу на внутрішню свідомість студента на всі сторони його соціального життя.

Навчальні праці з проблеми розвитку національної свідомості являли собою педагогічний спадок Г. Ващенка, М. Грушевського, М. Драгоманова, Л. Кандиби, М. Костомарова, В. Кузя, П. Могили, С. Русової, Г. Сковороди, В. Скютіна, М. Смотрицького, К. Ушинського, Т. Шевченка.

Засади положення національної свідомості розглядаються науковцями різних сфер науки: соціологія, педагогіка, етнопедагогіка, філософія, культурологія, народознавство (А. Свідзинський, В. Жмирь, В. Москалець, В. Сухомлинський, І. Зязюн, Л. Альшевський, І. Копа, І. Єгорова, М. Грушевський, О. Рудницька, С. Садовенко та інші), що підтверджує складність та різнобічність цього аспекту.

Означена проблема розвитку національної свідомості представлена численними навчальними розвідками дослідників як на теренах України, так і у зарубіжжі. Неабияку вагу становлять дослідження вчених українських гуманітарних наук, здобутки яких проєктуються на дослідженні предмету. Варто виокремити дослідження таких вчених, як Є. Головаха, О. Майборода, Л. Аза, Л. Нагорна, Н. Черниш, М. Михальченко, М. Степико, Ю. Саєнко.

Відповідно, ґрунтуючись на загальних позиціях вищезазначених науковців ми дали визначення національної свідомості як етноструктура соціального самовираження індивіда, який прирівнює себе до чіткої національно-соціальної групи зі спільними загальнополітичними та культурними ідеями. Крім того, виходячи іщ проаналізованого матеріалу, найвагомим аспектом індивіда у контексті національної свідомості присутнє чітке положення самого індивіда, який ідентифі-

кує себе як національно відповідальний складник суспільства та усвідомлює своє національне призначення. Утвердження національної свідомості має значний філософський зміст та вагоме практично-наукове підґрунтя для становлення і розвитку будь-якого народу світу, дана проблематика, в роботах означених авторів потребує більш детального розгляду.

Мета статті – розкрити значення фольклору у формуванні національної свідомості майбутнього вчителя музичного мистецтва.

Виклад основного матеріалу. Однією з головних категорій розвитку мистецької науки є національна свідомість. Передусім національна свідомість зумовлена осмисленням людьми своєї єдності, спільності кореня, історичної долі, комплексом канонів свідомості й поведінки, культури, а також громадянсько-політичними інтересами, традиціями, перспективами політичного розвитку, єдністю дипломатичних інститутів, правами та обов'язками, соціальним та економічним простором, спільністю громадськості. Розглядаються передумови розвитку національної свідомості та становлення її в Україні: держава перебуває у векторному полі дискусійних, соціальних і цивілізаційних тенденцій, орієнтирів на Західний чи на Східний напрям.

Якраз студентство є фундаментальним носієм національної свідомості успішних ідей. На основі розгляду соціологічних даних встановлено психологічний стан підростаючого покоління. Можна стверджувати, що у цілому респонденти співставляють себе з українською нацією. З'ясовано напрям розвитку національної свідомості студентів. Головним залишається напрямок до регіонального розмежування, який стишує розвиток національної свідомості молоді.

Поступовий розвиток національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва є однією з найактуальніших проблем в новітній системі національного виховання. І.Єгоровою було зазначено, «успішне вирішення зумовлює пошук як новітніх технологій в галузі теорії і методики навчання, так і відродження та творче переосмислення багатого досвіду попередніх поколінь» (Єгорова, 2004: 254).

Проблема розвитку національної свідомості у психолого-педагогічних дослідженнях є однією з найважливіших. Формування національно відповідальних громадян складається з багатьох чинників: історія держави й народу, рідна мова і словесність, традиції, обряди і звичаї, фольклор, мистецтво. Напрочуд впливовою на духовну царину індивідуальності є українська пісенна культура – українська народна пісня.

У бутті кожної нації національна свідомість виступає ідейним чинником формування ідеології громадянського суспільства. Таким чином, людина є складовою життя суспільства, живучи за правилами своєї національної громади, відстоюючи спільну мету та інтереси спільноти. Національна свідомість має фундаментальний характер у побудові нації і у встановленні кожного індивіда окремо.

В рамках широкого визначення національної свідомості свою ваговиту нішу, для українців, посідає більш вужче поняття – української національної свідомості. Продукування української національної свідомості започатковує свої витoki ще давнішого минулого українського народу, коли в часи перших прообразів національних груп на території України зародився зразок національно свідомого українця. У різні історичні періоди під впливом політичних, економічних, соціальних, духовних факторів ідеалу української національної свідомості завжди була відчутна та зазнавала змін свого окреслення. Кожен історичний період лишав свій відбиток в етнопатріотичному коді українського народу і зокрема кожного українця. Код цей передавався нашими нащадками від одного покоління до іншого, для того, щоб ми пам'ятали ким ми є, і усвідомлювали своє призначення. Із далі віків до українця дійшов тепер сформований зразок національної свідомості нації, який шліфується донині.

За умов життя сучасного українського народу під впливом різноманітних дипломатичних, економічних, соціальних умов українська національна свідомість зазнає досить цікавий етап свого формування. Адже, неможливо твердо запевнити, що кожен українець, наразі є національно свідомим.

Патріотизм і національну ідею культивували, відшліфовували і плекали такі наші нащадки як: Петро Дорошенко, Богдан Хмельницький, Володимир Сосюра, В'ячеслав Чорновіл, Іван Мазепа, Король Данило, Михайло Драгоманов, Леся Українка, Тарас Шевченко, Іван Франко, Степан Бандера, Євген Коновалець, Михайло Грушевський, та інші. Вони своєю наполегливою працею, своєю творчістю показали вагу національного духу українців.

Українці є сильним народом, який неможливо ні зламати, ні знищити. Не є можливим і знищення його генетичного коду – української національної свідомості. Змінюються часи і стан обов'язково мусить покращитися, для цього ми маємо наполегливо працювати, не покладаючи рук та прагнути свого ідеалу, щасливого майбутнього наших нащадків. Нині такий час, коли необхідно єднатися задля єдиної мети – Україна сильна, вільна, самостійна. Отож, сила україн-

ського народу полягає у його єдності як духовної так і моральної, насамперед у мистецтві. Зокрема, вокальне мистецтво, а саме народна пісня ладна підняти рівень виховання національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва на високий рівень. Українська народна пісня в житті народу посідає окреме місце. Вона навдивовижу мелодійна, в поєднанні української співочої мови та чарівності мелодії. Народна пісня розповідає про давню історію українського народу, оповіщає про буденні явища, про кохання, про нещасливу долю. Народні пісні мали символічне значення. З фольклорних пісень ми дізнаємося, як жили наші предки. Український народ вкладав у пісню глибоке значення, лишав у ній відбитки подій, що грали велику роль у житті народу.

В новітніх умовах найактуальнішою проблемою є аналіз та вивчення становлення національної свідомості. Прояснення тенденцій в орієнтаціях громадської національної свідомості, а також поведінки, є однією з ключових відправних точок, де все більша кількість вчених об'єднують свої зусилля у дослідженні різноманітних граней цього соціального феномена. Зокрема це є дотичним до такої соціальної верстви, як молодь. Актуалізація вивчення дилеми національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва в сучасному науковому світі спричинена різноманітним виявом людської індивідуальності та зростанням особистісного чинника. У зв'язку з особливостями історичного розвитку та існування військового протистояння в Україні проблема національної свідомості проявляється як найактуальніша соціальна та наукова проблема. Опанування національної свідомості українських студентів, а саме майбутніх учителів музичного мистецтва обумовлено перш за все, тим, що власне молодь, студентство є головним носієм національної свідомості та прогресуючих ідей.

В Україні за теперішніх умов національного розвитку здійснюється своєрідна соціалізація студентів до нового часу. Процеси ототожнювання, що відбуваються в молодіжному оточенні, завіряють, що в ньому за сучасних умов уживаються два процеси, що є похідними від пострадянського уподібнення не визначеності. Процес перший подібний із індивідуалізацією прозахідної групи, другий процес – з пошуками нової реалізації своїх можливостей в колективній діяльності. Обоє названі процеси є результатом балансування українського суспільства між східним та західним стандартом суспільного зростання (Аза, 2011).

У своїй праці Степико М. Т. «Українська ідентичність: феномен і засади формування» (Степико, 2011) зазначає, що є ряд виключно складних умов,

які обтяжують формування новітньої свідомості молоді української нації, а саме:

- економічна криза обмежила розвиток єдиного самостійного національного ринку, без якого полі етнічна нація, не може існувати, на відміну від етнічної;

- душевна криза і розрив суспільних взаємин не допомагають формуванню національної свідомості, а руйнують;

- криза радянської індивідуальності заподіяла втрату психологічної впевненості суспільства у завтрашньому дні;

- етнічна відродженість як національних меншин, так і питомих українців актуалізує перевагу етногрупової свідомості над загальнонаціональною. Незавершеність консолідації першочергової, найбільшої спільноти – етнічних українців, вщерть негативно відзначається на формуванні серцевини поліетнічної нації (Степико, 2011: 85-86).

Національна свідомість первинно зумовлена усвідомленням громадянами своєї єдності, спільності кореня, історичної долі та культури, синтезу стереотипів свідомості й поведінки і зокрема громадянсько-політичними традиціями, перспективами політичного розвитку, інтересами, спільними дипломатичними інститутами, правами та обов'язками, спільністю громадянства, соціальним та економічним простором. Саме студенти є головним носієм прогресивних ідей та національної свідомості.

Однією з основ національної свідомості українського народу є освіта. Шляхом її опанування студент заохочується до кращих здобутків людства у всіх сферах духовності, усвідомлює цінність історії і традицій власного народу. Вкрай важливим елементом формування національної свідомості є залучення до культурного надбання власної батьківщини, вітчизняної та світової духовної спадщини. Саме тому, дуже важливо студентам, а конкретно, майбутнім учителям музичного мистецтва відвідувати культурно-мистецькі заходи: концерти, виставки, театральні вистави тощо. Це сприяє духовному зростанню і потребує інтелектуальної концентрації.

Національна свідомість, будучи уособленням загальнонаціональних та людських якостей справжнього громадянина, являє собою сукупність визначених ідей, переконань, поглядів, що виявляються в судженнях людини, сповідуючи ним правил, норм у поведінці та реальних вчинках і діях. Серед різних категорій цінностей національної свідомості особливе місце посідають духовно-моральні цінності, так як вони виступають у житті індивіда і у житті громади, соціально значущим еталоном діяльності суб'єктів, гарантують єдність суспільства, організо-

ваність його членів та відповідний рівень самосвідомості.

Велику роль у формуванні й творенні національної свідомості людини повсякчас відіграло мистецтво, особливо вокальне. Вокальне мистецтво давало людям можливість оцінити красу життя, красу різної землі, взаємних відносин з природою її гармонійні зв'язки, її щирість і рівно протилежну повторність зради, заздрощів, лінощів та невдячності. Оскільки мистецький світ наповнений неповторними формами і звуками, кольорами і словами – світ енергії та невичерпної мудрості народу, людських почуттів та мрій. Вагоме місце у формуванні належало музиці. Зосібна, особливість вокальної музики, а саме, народної пісні полягає в її дії на почуття і загалом на внутрішній світ людини. Музика одразу викликає емоційне переживання і володіє майстерною здатністю викликати могутню взаємодіючу реакцію у слухачів, в той час коли інші види мистецтва, такі як: поезія, архітектура, образотворче мистецтво, до прикладу, - впливають спочатку на інтелект, а вже потім на почуття.

Народна пісня – це духовна цінність. Вона має зв'язок із внутрішнім психологічним життям людини, із нашими цінностями, що передавалися від покоління до покоління формуючи нашу національну свідомість в систему загальнонародських цінностей якої входить: пошана батьків, гуманність, святість, альтруїзм, чесність, старанність, доброта, любов, щирість, милосердя, мораль, мужність, відповідальність, совість, свобода, гідність, сила волі, честь, усвідомлення самого себе, вміння творчо вдосконалювати світ, вміння керувати своїми вчинками. Як зазначає Т.Бодрова: «перед мистецькою педагогікою та учителями мистецьких дисциплін поставлено завдання серйозного та вдумливого опанування національних музично-педагогічних джерел минулого, їх детальною професійною аналізу й використання у навчанні та вихованні підростаючого покоління» (Бодрова, 2004: 149).

Український народ вважається одним з найпісненіших у світі. Народна пісня є геніальною поетичною біографією нашого народу, його історії та слави. Вона споконвіку супроводжувала людину впродовж усього її життя від народження: - родинна пісня, колискова пісня, до смерті: - голосіння. Народна пісня пропагувала сувору і часто навіть жорстку народну мораль, була як вихователем, так і розрадою. Вона відстоювала правду і добро, захищала знедолену людину, засуджувала зло і жорстокість.

Особливий інтерес до фольклору полягає у його мистецько-педагогічних можливостях, що повно відповідає законам естетики та допомагає поясненню широкого кола навчально-виховних проце-

сів, що пов'язані музично-естетичним вихованням студентів, а саме, майбутніх учителів музичного мистецтва. Невичерпна емоційна насиченість, завзяття та енергія музичних зразків, жанрове розмаїття чітко формують світогляд та естетичні вподобання молоді. До того ж, українська народна пісня, володіє дивовижною здатністю розвивати у студентів творчий підхід до мистецько-освітньої діяльності, вчить проявляти особисті творчі можливості, розвиває фантазію і в такий спосіб формує національну свідомість. Народна пісня є поліфункціональним та етнокультурним явищем. Вона допомагає вирішенню широкого поля педагогічних завдань, які пов'язані з музично-естетичним вихованням майбутніх учителів музичного мистецтва. Високий педагогічний рівень, емоційна насиченість та енергія народної пісні яскраво відбиває естетичні уподобання, світогляд та психологію українського народу.

Відомим українським педагогом, науковцем Григорієм Ващенко було виділено і акцентовано увагу на тому, що велика виховна та об'єднуюча роль музики як вагомого впливу на слухача; «коли її слухає якась велика група людей, вона спільно переживає спільний настрій, чи то буде радість, чи смуток, чи тиха журба, крім того, музика, особливо урочиста, як наприклад релігійні гімни, виводить нас із кола дрібних щоденних, часто егоїстичних переживань і навіть примушує забувати своє «я». Людина в такому стані розчиняється у світі вічного і безмежного» (Ващенко, 2001: 31).

Завдяки мелодійності, емоційності, змістовності й образному багатству, народна пісня сприймається слухачем емоційно, її зміст трансформується у позиції особистості до рідного народу, землі, Батьківщини і відповідно формує національну свідомість.

І. Франко підкреслив тісний зв'язок життя і його інтересів з піснею, зв'язок з історичним минулим народу, його соціальними почуттями і національною свідомістю. Пісня є давнім і найкращим духовним добром українського народу (Іваницький, 1980: 103).

Ф.Колеса у довіднику української пісні визначив роль народної пісні як велику історико-пізнавальну цінність: «Пісні... є органічним витвором народного духу; вони живуть і розвиваються у тісному зв'язку із духовним життям народу, як його найсильніший вислів. Тому українські пісні дають невичерпні засоби до пізнання характеру й душі українського народу, його історії і культурного розвитку. В самому наперстуванні українських пісень зазначалися дуже виразно суспільні і політичні терміни на чергування культурних впливів протягом більше як тисячолітньої нашого народу» (Колеса, 1970: 218).

Висновки. Підсумовуючи зазначене вище, можемо констатувати, що вокальна музика, а саме, народна пісня, як мистецтво справляє морально етичний вплив на майбутніх учителів музичного мистецтва, тому, що формує такі почуття та людські якості як толерантність, взаємоповага, почуття такту і партнерства. Виконання народної пісні дає унікальну можливість як для професійно-творчого, так і для дружнього спілкування, а також сприяє мистецькому самозбагаченню. Особливістю музики, а саме, народної пісні як виду мистецтва є її інтонаційна, звуковиразна природа, де інтонація – невід’ємна ознака музичного матеріалу й літературного тексту. Причому, основний зміст мови передається усе-таки словами. Розуміння народної музики як мистецтва ідейно-психологічного, ідейно-емоційного у своєму ключі, як мистецтва, у якому емоційний зміст є ядром не лише сприйняття, а також і відображення й вираження, такий напрям у визначенні змісту народної пісні і музики як мистецтва загалом отримала

визнання у висловленнях і роботах психологів, естетів, вчених музикознавців та композиторів.

Народна пісня у взаємодії з поняттями національної свідомості має продуктивний соціально-педагогічний засіб формування особистості, що спонукає до творчості, вмінь та навичок, здійснює їх екстраполяцію у всіх сферах життєдіяльності майбутніх педагогів. Українська народна пісня може виступати як самостійна і своєрідна форма залучення студентів до народної творчості, що забезпечує і підносить духовні потреби індивіда, його внутрішній світ, формує естетичний смак у галузі національно-педагогічного мистецтва. Також особливістю народної пісні є прагнення втілити естетичний ідеал та її сили впливу на людину через висвітлення образу позитивного героя в емоціях ентузіазму.

Як підсумок, надзвичайно актуальною у формуванні національної свідомості майбутніх учителів музичного мистецтва є українська пісенна культура, що використовується у взаємовідношенні з іншими галузями впливу на особистість, на індивіда.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аза Л. Національно-просторова ідентифікація громадян України. Українське суспільство. Двадцять років незалежності. Соціологічний моніторинг: У 2 т. Т. 1. Аналітичні матеріали. К., 2011. С. 94–105.
2. Бодрова, Т. О. Педагогічне управління процесом вивчення української музично-педагогічної спадщини. Теорія і методика мистецької освіти : зб. наук. праць. Київ : Вид-во Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова, 2004. Вип. 5. С. 148–157.
3. Ващенко Г. Г. Народна пісня і етнопедagogіка України. Народна творчість та етнографія. 2001. 1, 2. С. 30–36.
4. Єгорова І. В. Методичні засади формування національної свідомості у підлітків на уроках музики. Науковий часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 14. Теорія та методика мистецької освіти: Збірник наукових праць. Вип. 1 (6). К.: НПУ, 2004. 284 с.
5. Іваницький А. І. Українська народна музична творчість. К.: Музична Україна, 1980. 334 с.
6. Колеса Ф. М. Фольклористичні праці. К.: Наукова думка, 1970. 413 с.
7. Нагорна Л. П. Соціокультурна ідентичність: пастки цінних розмежувань. К.: ІПіЕНД ім. І. Ф. Кураса НАН України, 2011. 272 с.
8. Степико М. Т. Українська ідентичність: феномен і засади формування : монографія. К.: НІСД, 2011. 336 с.
9. Філіпчук Г. Г. Націєтворчість освіти. Монографія. Чернівці: Зелена Буковина, 2014. 400 с.

REFERENCES

1. Aza, L. (2011). Natsional'no-prostorova identyfikatsiya hromadyan Ukrayiny [National-spatial identification of citizens of Ukraine]. Ukrayins'ke suspil'stvo. Dvadsyat' roktiv nezalezhnosti. Sotsiolohichnyy monitorynh: U 2 t. T. 1. Analitychni materialy 2011. 94-105. [in Ukrainian].
2. Bodrova, T.O. (2004). Pedahohichne upravlinnya protsesom vyvchennya ukrayins'koyi muzychno-pedahohichnoyi spadshchyny [Pedagogical management of the process of studying the Ukrainian musical and pedagogical heritage]. Teoriya i metodyka mystets'koyi osvity : zb. nauk. prats'. Kyuyiv : Vyd-vo Nats. ped. un-t im. M. P. Drahomanova, 2004. Vyp. 5. 148-157. [in Ukrainian].
3. Vashchenko, H. H. (2001). Narodna pisnya i etnopedahohika Ukrayiny [Folk song and ethnopedagogy of Ukraine]. Narodna tvorchist' ta etnohrafya. 30-36. [in Ukrainian].
4. Yehorova, I. V. (2004). Metodychni zasady formuvannya natsional'noyi svidomosti u pidlitkiv na urokakh muzyky [Methodical principles of formation of national consciousness among teenagers in music lessons]. naukovyy chasopys NPU imeni M.P.Drahomanova. Seriya 14. Teoriya ta metodyka mystets'koyi osvity: Zbirnyk naukovykh prats'. Vyp. 1 (6). K.: NPU. 284. [in Ukrainian].
5. Ivanyts'kyy, A.I. (1980) Ukrayins'ka narodna muzychna tvorchist' [Ukrainian folk musical creativity]. K.: Muzychna Ukrayina. 334. [in Ukrainian].
6. Kolesa, F.M. (1970). Fol'klorystychni pratsi [Folkloristic works]. K.: Naukova dumka, 1970. 413 s. [in Ukrainian].
7. Nahorna, L.P. (2011). Sotsiokul'turna identychnist': pastky tsinnykh rozmezhuvan' [Sociocultural identity: pitfalls of valuable distinctions]. K.: IPiEND im. I. F. Kurasa NAN Ukrayiny. 272. [in Ukrainian].
8. Stepyko, M.T. (2011). Ukrayins'ka identychnist': fenomen i zasady formuvannya : monohrfiya [Ukrainian identity: phenomenon and principles of formation: monograph]. K.: NISD. 336. [in Ukrainian].
9. Filipchuk, H.H. (2014). Natsiyetvorchist' osvity [National creativity of education]. Monohrfiya. Chernivtsi: Zelena Bukovyna. 400. [in Ukrainian].